

RIIDETURG
ANTIİK

KALASAAL

2.0 AVALIK LINNARUUM

SISSEJUHATUS: EPP LANKOTS

Eestis on avaliku ruumi loome olnud süstemi ja killustunud eri fookusega planeeringute vahel.

Kitsas vaade, mis ei võta arvesse näiteks transpordi, haridusvõrgu, turismi ja teiste valdkondade arendamise ruumilist mõju, ei aita saavutada paremat elukeskkonda. Ligipääsetava, ohutu, katkestusteta toimiva ja meeldiva avaliku ruumi loomine eeldab avalikult sektorilt eri valdkondade vaadete sidumist ja protsessi juhtimist.

Ainine kultuuripärand on ressurs, mille abil avaliku ruumi ja elukeskkonna kvaliteeti tõsta.

Kui maakondadesse teenuste planeerimisel arvestatakse üksikotustuste laiemat ruumilist mõju, lahendab see mitu riigile olulist probleemi korruga. Kultuuripärandi kasutuselevõtt ja korrashoid aitab tihendada kahanevate asulate keskusi ja muuta väikelinnu atraktiivsemaks.

Koosloome asemel on avaliku ruumi planeerimine Eesti linnades olnud pigem menetlusprotsessile keskenduv ja vormiliselt kaasav kui erinevatele teadmistele ja andmetele tuginev protsess.

Kohalike kogukondade ja teiste huvigruppide osalus ei kindlusta automaatselt kvaliteetset avalikku ruumi, nagu ei taga põhjalikult kogutud andmed üksi demokraatlikku otsust. Oluline on leida kooskõla ruumikasutajate ning eksperditeadmise vahel, kusjuures nii eksperdid kui ka teadmised võivad jaguneda eri leeridesse.

PÕHISÕNUMID

Lähtekohad

Demokraatia seosed füüsilise ruumiga on euroopaliku tsivilisatsiooni ajaloos ilmnunud esmajoones avaliku ruumi kaudu, mis peale selle, et see annab avalikule arutelule foorumi, on tähistanud linnastuva ühiskonna majanduslikku, poliitilist ja kultuurilist keset. Tänapäeval on avaliku ruumi tähendusväli veelgi laienenud. Selgelt piiritletud linnaruumiosa (väljak, turuplats) asemel tähistab avalik ruum levinud käsitluse järgi kõigile ligipääsetavat ja võõraste silmast silma kohtumise ruumi (Parkinson 2012). Selline tähenduse nihe tuleneb tööstusajastul hoogustunud inimeste liikumisest, sest tööle hakati käima kodust kaugemal ja tihenesid kokkupuuted teiste ja teistsuguste inimestega (Sennet 1986). 20. sajandi kiire tehnoloogiline areng on muutnud märkimisväärselt nii ruumilist keskkonda, selle kasutust ja taju kui ka ruumi uurimist. Tähelepanu ruumi ja ühiskonna omavahelisele suhtele ehk sellele, kuidas ühiskondlikud suhted ruumis avalduvad ja kuidas ruum omakorda neid suhteid kujundab, paigutub humanitaar- ja ühiskonnateadustes 20. sajandi lõpukümnenditel toimunud nn ruumilise pöörde konteksti (Lefebvre 1974; Soja 1989). Avalik ruum kui poliitiline väli on üks olulisemaid valdkondadevahelisi märksõnu, mis seda pööret tähistab.

Linnastumise kiirenedes on avalik ruum ülemaailmselt üha suurema surve all, uute maa-alade hõivamine laialdaseks elamuehituseks on kaasa toonud linnaruumi mitmekesisuse kao. Äärelinna elamupiirkondades puuduvad äratuntavad keskused, nende rolli on üle võtnud linnaservas paiknevad mastaapsed kaubanduskeskused. Avaliku ruumi vähenemine tähendab ruumilise keskkonna ühtlustumist, kohaliku identiteedi taandumist ning piirkondade atraktiivsuse ja konkurentsivõime kahanemist. Avalik ruum ja selle kättesaadavus on sõnastatud ka ÜRO jätkusuutliku arengu eesmärkides ülemaailmse väljakutsena tagada linnastuva maailma elukvaliteeti.

20. sajandi kiire tehnoloogiline areng on muutnud märkimisväärselt nii ruumilist keskkonda, selle kasutust ja taju kui ka ruumi uurimist.

Käesolev peatükk keskendub üleilmsete muutuste taustal Eesti linnalise keskkonna ehk tiheasulate füüsilise avaliku ruumi kvaliteedile ja eriomastele tingimustele, mis seda alates taasiseseisvumisest on kujundanud. Peatükk tervikuna mõtestab avaliku ruumi loomet laiemalt avalikku huvi kandvate ruumiotsustena, näidates sellega, kuidas avalik ruum seob kõiki inimesi – ka neid, kes linnaväljakutel ei liigu. Avalikku ruumi selle tähendusega on seotud viimastel aastatel Eestis kasutuses olev ruumiloome mõiste, mis laien-

Avaliku ruumi vähenemine tähendab ruumilise keskkonna ühtlustumist, kohaliku identiteedi taandumist ning piirkondade atraktiivsuse ja konkurentsivõime kahanemist.

dab arusaamist ruumilisest planeerimisest ja arhitektuurist kui eri valdkondade ekspertide pärusmaast. Planeeringud ja ehitusprojektid on selles vaates vaid üks osa ruumiloomevahenditest ja nende kaudu ei saa käsitleda kõiki ruumis, sealhulgas avalikus ruumis toimuvaid muutusi. Head avalikku ruumi iseloomustab seega teadmispõhine ja erinevaid ruumikasutuse kogemusi kaaluv omandivõimude piire ületav koosloome.

Eestis avaliku ruumiga toimuva mõistmiseks on abiks meie lähimineviku mõju teadvustamine. Eesti sõjajärgne moderniseerumine toimus nõukogude

Ruumiloome – ruumi arengut mõjutavate otsuste kujundamine ja elluviimine.

võimu perioodil, mille jooksul Eestist kujunes suures osas linnastunud ühiskond. Masselamuehitusele orienteeritud linnaplaneerimine ning suund maa ja linna erinevuste kaotamisele on tänase Eesti asulate ruumilist ülesehitust märkimisväärselt mõjutanud. Sedavõrd suures mõõtkavas ellu viidud ruumilised muutused – majandite keskasulate rajamine maapiirkondades, ümberkujundatud keskused ja uuslamurajoonid linnades – olid võimalikud üksnes totaalse riikliku maaomandi tingimustes. Elukeskkonnaga seotud küsimused (nt elukohta valik või piirkonna arengus kaasaraäkimine) ei olnud üksikisiku või kogukonna tasandil mõjutatavad. Avalik ruum nii majadevahelise ühisruumi kui ka esindusväljakute tähenduses oli nõukogude linnaplaneerimises ideoloogiliselt laetud, ent niisamuti võib ka väiksemaid ruumiüksusi (nt korterelamu või korter) riikliku omandivormi ja selle variatsioonide (nt kooperaatiivne omand) kaudu pidada osaks toona-est avalikust sfäärist. Selline, nõukogude süsteemile eriomaselt võimendatud avalikkus asendus 1990. aastatel omakorda kohati äärmusliku individualismiga (Taul 2013). Pinge era- ja avaliku sfääri vahel kujundab suures osas ka praegu Eesti ruumilist planeerimist ja avaliku ruumi seis. Selle pingestatud suhte avaldumisvormid ja jäljed on Eesti linnades ja asulates loetavad mitmes mõõtkavas. Näiteks on korterite erastamise järel muutunud paneelilamute välisilme (korterite kaup vahetatud aknad ja kinniehitatud rõdud), mis samuti mõjutab tunnetuslikult avalikku ruumi, ning eraautod on hõivanud majadevahelise ühisruumi. Ulatuslikumalt avaldub see näiteks Tallinna kesklinna mereäärsete eraomanike arendussoove järgivas pragmaatilises planeerimises, mille tulemusena meenutab pik-

kade hoonebarjääridega sadamapiirkond pigem äärelinna.

Viimasel kümnendil on avaliku ruumi loome Eestis siiski edusamme teinud. Ruumiplaneerimisse kaasamine on põhimõttena planeerimisseaduses esile tõstetud ja avalik sektor tervikuna on hakanud avaliku ruumi tellija rolli tõsisemalt võtma. Riigisektori hoonete arhitektuuri kvaliteet on üha paremal tasemel, arhitektuurivõistluste korraldamine on muutunud tavapäraseks – üha enam on ruumivaldkonna professionaalidest koosnevad arhitektuuripreemiate žüriid (Eesti kultuurkapitali aastapreemiad jm) tunnustanud just avalikke ehitisi ja ühiskonda laiemalt panustavaid projekte. Ka 2011. aastal kehtima hakanud nn protsendiseadus, millega sätestati 1% avalike hoonete ehituseelarve kasutamine kunsti tellimisele, on hoolimata seadusega seonduvatest probleemidest avalikku ruumi rikastanud, näidates, kuidas avalik

Ruumiplaneerimisse kaasamine on põhimõttena planeerimisseaduses esile tõstetud ja avalik sektor tervikuna on hakanud avaliku ruumi tellija rolli tõsisemalt võtma.

ruum saab edendada kultuuriloomet ka kitsamas tähenduses.

Eelöeldu taustal on siiski oluline rõhutada, et avaliku ruumi loome ei ole kestlik, kui see võrdsustub riikliku tellimusega – olgu see siis nn protsendikunst või EV 100 juubeliprogrammi raames valminud linnaväljakud. Avalik ruum toimib demokraatia edendamise huvides üksnes siis, kui ta jätab võimaluse end pidevalt küsimuse alla seada ja uuesti määratleda (Levine 2010). See tähendab ka avatust katsetustele, institutsioonivälisele kriitikale

ning isetekkeliste, kodanikualgatuste korras ja teatud piirini kehtivat stabiilsust kõigutavatele aktsioonidele. Mitteinstituutsionaalne kunst, isetekkelised ruumid ja kunstiteosed ning spontaanne ruumikasutus on võimalused, kuidas avaliku ruumi loomet soosida. Avaliku ruumi kunst on ühtlasi vahend, kuidas tõmmata avalikule ruumile kui sellisele tähelepanu ja mõelda, mis on õigupoolest avalikus ja kuidas see on muutumises. Avaliku ruumi tuum on arutelu ja see sünnib erinevate, sealhulgas vastandlike vaadete koosmõjus ja üha uusi küsimusi püstitades, mida instituutsiooniline ja sageli dekoratiivne kunst või ruumikujundus ei ole võimeline esile kutsuma. Paradoksaalselt on avaliku ruumi huvides, et pinge nii era- kui ka avalikus omandis oleva ruumi kui ka riikliku tellimuse ja mitteametliku praktika vahel püsiks.

Artiklite teemad

Peatüki nelja artiklit raamistab tõdemus, et avaliku ruumi rolli ei ole olemasoleva ehituspärandi ega uue loomise kaudu Eesti ruumiplaneerimises piisavalt arvestatud. Siiski on viimastel aastatel suurenenud nii elanike teadlikkus avalikust ruumist kui ka ruumivaldkonna spetsialistide üksmeel, et selle teadvustamine on vajalik. Artiklid toovad füüsilise avaliku ruumi loomega seoses esile kolm suuremat teemat.

Esimene oluline teema on avaliku ruumi tervikspektri nägemise vajadus. Toomas Paaver ja Elo Kiivet selgitavad oma artiklis, et hea avalik ruum ei koosne ainult üksikutest hästi kujundatud linnaruumi osadest nagu esindusväljakud, vaid ennekõike tagab kvaliteetse avaliku ruumi selle katkestusteta toimimine ja inimhõõtmeline keskkond. See hõlmab erinevaid liikumisviise ja jalakäijale ohutut, mugavat, kogemusterikast, spontaansetele sekkumistele avatud tänavaruumi, aga ka tunnetuslikke seoseid ümbritsevate hoonete ja mitteametlike ruumidega. Paaver ja Kiivet näitavad, kui-

das eri valitsemistasandite ja ministeeriumide kitsad valdkondlikud dokumendid ja normid esindavad vastandlikke väärtusi, tekitades seega avalikus ruumis pigem eraldatust kui sidusust.

Niisamuti rõhutavad Triin Talk ja Siim Raie peatüki teises artiklis, et kui avaliku sektori valitsemisel ja riigile kuuluva kinnisvara investeringute puhul võetaks arvesse kulude ja mõjude tervikspektrit, siis suudaks riik paremini tegeleda ka laguneva ja kasutuseta ehituspärandiga, mille säilimise eest oleme tulevaste põlvkondade ees vastutuse võtnud. Kultuuripärandisse investeerimine oleks ühiskonnale pikas vaates rahaliselt kasulik ja järgiks ka ülemaailmseid kestliku arengu põhimõtteid. Talk ja Raie väidavad, et riiklik kinnisvarapoliitika peaks kandma muu hulgas kultuuripärandi korrastamise eesmärki. Nii Paaveri ja Kiiveti kui ka Talgi ja Raie artiklitest järeldeb, et avaliku ruumi kvaliteet on strateegiate tasandil riikliku huvi küsimus ja selle eest seismine vajab

Avaliku ruumi kvaliteet on strateegiate tasandil riikliku huvi küsimus ja selle eest seismine vajab senisest selgemat teadvustamist avaliku sektori ülesandena.

senisest selgemat teadvustamist avaliku sektori ülesandena.

Avaliku ruumi tervikkäsitelu seonduv teise suurema teemaga: kuidas ruumiloome abil võtta sihikule suuremate ühiskondlike probleemide lahendamise? Peatükis toodud näited on seotud regionaalarengu hoogustamisega kahanevates linnades, eeskätt elukeskkonna mitmetasandilise hoidmisega ning ühiskonnas sidususe tekitamisega ruumi koosloome abil. Talgi ja Raie artiklis

käsitletakse pärandi ja olemasoleva keskonna kaudu kahanevate väikelinnade tihendamise vajadust. Autorid selgitavad, kuidas ajaloolistesse asulakeskustesse kampaania korras uute linnaväljakute rajamise kõrval saaks kohalik omavalitsus elukvaliteeti veel enamgi tõsta nende väljakutega piirnevat kesklinna elavdades.

Väärtuste tasandil aitab avaliku ruumi koostamine vähendada ühiskonna lõhestatust ja siduda erinevaid sotsiaalseid rühmi. Keiti Kljavini, Johanna Pirruse, Kaija-Luisa Kuriku ja Ingmar Pastaki artikkel tõdeb, et Eesti ühiskondlikus arengus on jõutud punkti, kus inimesed soovivad üha enam oma elukeskkonda kujundavates küsimustes kaasa rääkida. Ka Paaver ja Kiivet ütlevad, et kuivõrd avalik sektor on jätnud avaliku ruumiga tegelemise sageli eraomanikule ega ole võtnud seda enda kohuseks, on kogu see küsimus olnud seni paljuski kodanikuaktiivsuse pärusmaa. Nii asumiseltsid kui ka teised ruumikasutajate ühendused ning mitmed avalikku tähelepanu pälvinud suuremad kampaaniad (nt Reidi tee juhtum Tallinnas) näitavad, kuidas koostoomet sisulise ja edasiviiva meetodina ei osata väärtustada ning sageli piirdub kaasamine planeeringu menetlemisel pelga informeerimisega. Kljavin ja teised nendivad, et vähemalt seni, kuni Eesti planeerimistava kohalikul ja riiklikul tasandil käsitleb ruumiaktiviste kui oponente, on koostoomeline avaliku ruumi planeerimine ebatõenäoline. Autorid näitavad ühtlasi, kuidas ruumiaktivism ja avaliku ruumi eest seismine on Eestis üldisemalt kodanikuühiskonna arengut tagant tõuganud. Aktivismi sedasorti mõju püsimise ja demokraatliku ühiskonna arengu huvides on, et ruumiaktivistidele jäetaks võimalus pidevalt leiutada uusi kaasamisvorme ja sekkumisviise. See tähendab, et arutelulaua äärde pääsemiseks ei oldaks sunnitud tingimata juriidiliselt oma tegevust registreerima. Samal ajal tunnistavad autorid, et aktivismi suutlikkus mõjutada sidusa avaliku ruumi teket on piiratud, kui avalik sektor ei lepi kokku Eesti avaliku

ruumi üldistes ja pikaaegsetes arengusuundades.

Kaasamisega seondub peatüki kolmas oluline teema, nimelt ruumiotsuseid suunava arutelu kvaliteet. Renee Puusepp ja Raul Kalvo kirjutavad, et erinevaid huve kaalutleva ja ulatuslikku kogemust arvesse võtva planeerimisprotsessi üks olulisi aluspõhimõtteid on ruumiandmete süsteemne kogumine, nende analüüs ja riskasutus. Planeeringute koostamine peaks toimuma informeeritud arutelus, kus seniste juhuslike ja tunnetuslike argumentide asemel saaks eri lahendusi kaaluda visualiseeritud ruumiandmete põhjal. Asjaosalistel oleks võimalik ratsionaalselt argumenteerida ja teha andmetega toetatud teadmiste abil selgemaid ja arusaadavamaid otsuseid. Puusepp ja Kalvo tõdevad, et ruumiandmete kogumise poolest oleme Euroopa keskmiste lähedal, ent paraku ei mõjuta kogutud andmed Eestis ruumiloome protsesse ja otsustusi või on selged seosed andmete ja ruumilahenduste vahel välja toomata. Valitsemise ja otsustusprotsesside kvaliteedi ja üldise efektiivsuse suurendamiseks on autorite arvates abiks ajakohaste ja täpsete ruumiandmete avalik kättesaadavus.

Andmete kogumise ja kasutuse parandamine ei asenda muid kaasamise viise. Arutelu ja ruumiotsuste kvaliteet sõltub Kljavini ja teiste sõnul kogemuste ja teadmiste tasakaalustatusest. Siiski ei tähenda see, et otsustamine saaks toetuda üksnes huvigruppide eelistustele, vaid kaasamine tähendab nii eksperditeadmise kui ka kasutajakogemuse läbikaalutud arvestamist.

Eesti maailmas

Avaliku ruumi kvaliteedi ehk ligipääsetavuse hindamine arvuliste näitajate abil on problemaatiline, ent üks võimalus seda mõõta on jälgida elanike igapäevaseks liikumiseks kasutatavaid transpordivahendeid. Levinud tõde-

mus on, et ohutut ja meeldivat avalikus ruumis viibimist ja liikumist võimaldavad asulad on jalakäija- ja jalgrattasõbralikud. Selles vallas on paraku nii suurima asustustihedusega Tallinn ja Harjumaa, aga ka ülejäänud Eesti mahajäämus Euroopa keskmisest ilmne. Eurobaromeetri 2014. aasta uuringu järgi kasutas Soomes ratast tüüpilisel päeval liikumiseks 14%, Taanis 23% ja Hollandis 35% inimestest ning Euroopas keskmiselt 8% elanikest. Eestis oli vastav näitaja 5% ja see jääb mõne protsendiga maha nii Leedust kui ka Lätist. Eestis on selge trend autostumise suunas: isikliku või tööandja autoga käis 2018. aastal töö 54,5%, rattaga vaid 2,7% töötajatest ([Eesti statistika andmebaas 2018](#)). Samal ajal ei leidu rahvusvahelistes dokumentides ja nüüdisaegsetes planeerimissoovitustes punkte, mille kohaselt peaks avaliku ruumi täiustamiseks eraldama tänavatel rohkem ruumi autodele ([Gehl Architects 2011](#); [Pere s. a.](#); [ÜRO 2017](#)). Vastupidi, üha enam maailma linnu liigub kesklinna autodele sulgemise või märgatava piiramise suunas. Nii need arvud kui ka eraautodekeskne linnaruumi kasutus näitavad lõhet nüüdsete rahvusvaheliste suundumuste ja avaliku ruumi kättesaadavuse vahel tänapäeva Eestis.

Rahvusvaheliste raamdokumentide ja ka kohalike valdkondlike soovituste valgusel väljendame siiski võrdlemisi head teadlikkust avaliku ruumi olulisusest kvaliteetse elukeskkonna kujundajana. Eesti on tunnustanud Davosi deklaratsiooniga (2018) ehitatud keskkonna olulisust kultuuriväärtusena, ühinenud Euroopa maastikukonventsiooniga (2017) ja Euroopa säästvate linnade Leipzigi hartale (2007) alla kirjutades kinnitanud valmisolekut keskenduda kasutajasõbraliku ja kvaliteetse avaliku ruumi loomele. Avaliku ruumi osakaalu tähtsustamine elu- ja ehitatud keskkonna kvaliteedi tõstmisel on esmakordselt mainitud Eesti arhitektuuripoliitikas (2002), mis oma ajastu nähtusena rõhutab 1990. aastate kaootilise ehitamisperioodi vilju, hinnates eelkõige arhitektuuri ja ehitatud keskkonna

kui rahvusliku rikkuse hoidmise vajadust. Aastatel 2017–2018 Riigikantselei juures tegutsenud ruumiloome ekspertrühma lõpparuanne näitab 15 aastaga toimunud nihet arhitektuuri kvaliteedi tähtsustamiselt laiapõhjalisele ruumikoosloomele. Raport torkab ka rahvusvaheliste kokkulepete foonil silma oma laiahaardelise vaatega, käsitledes ruumiloomet ennekõike kui „ruumi arengut mõjutavate otsuste kujundamist ja elluviimist“ (vt raport lk 5). Töögrupi peamiste soovitustena on sõnastatud avaliku sektori ruumipädevuste suurendamine, disainikvaliteet, kultuuripärandi säilitamine ja avaliku sektori vastutus avaliku ruumi ja ehitatud keskkonna kvaliteedi eest seismisel.

Kuidas edasi?

Hea avaliku ruumi loomiseks on oluline algatuseks teadvustada, et eesmärged võib seada väga erineval skaalal – nii lihtsalt teostatavate muudatuste kui ka pikemaajaliselt saavutatavate sihtidena. Suuremate muutuste oodatavat mõju saab hinnata väiksemas mahus, näiteks katsetades ajutisi lahendusi autoliikluse piiramiseks või elavdades tänavaelu hooajaliste üritustega. Suuremate avaliku ruumi projektide kavandamisest ja nendega kaasnenud vaidlustest on Eestis eri osapooltel juba olemas kogemus ja teadmised, mida katsetusfaasis rakendada.

Tänapäeval on enamiku omavalitsuste probleem ennekõike juhtrolli võtja puudumine, sest avaliku ruumi planeerimist suunavad pigem pragmaatilised

Avalik ruum peab olema ligipääsetav kõigile – sealhulgas eakatele, puuetega inimestele ja lastele.

kaalutlused, mitte koordineeritud ideaali poole liikumine (Traks 2019). Niisamuti tuleks avaliku ruumi planeerimisel arvestada, kuidas muuta see ligipääsetavaks kõigile, sealhulgas eakatele, puuetega inimestele, lastele ja vähenenud toimetulekuga inimestele, rakendades kaasava ja universaalsaini põhimõtteid (Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus 2012). Eesti 2030+ planeeringus deklareeritud elukeskkonna parendamise suund vajab järgmise astme planeeringutes teenuste- ja keskustevõrgu kõrval ka ruumilise kvaliteedi täpsustamist. Selle nõudmise sõnastamiseks ja valdkondlike ruumiliste seoste jälgimiseks on vaja omavalitsuste ruumipädevust suurendada eelkõige haldusreformi käigus tekkinud uutes omavalitsustes.

Kuidas aga panna füüsiline avalik ruum tööle kahanevate väikelinnade

heaks, et elukeskkond säiliks tulevikus ka suurematest keskustest kaugemal? Siin on lahendusena nähtud kestliku kahanemise tingimustega kohanemist ja selle teadlikku arvestamist ruumiplaneerimises. Teisisõnu, tuleks mõelda, kuidas kasvamise asemel kohandada linn elanike vajadustele ja taaselustada kesklinna (Tintera 2018). Avalikul ruumil on komplekslahendusi otsiva ruumiloomena keskne roll ja see võimaldab ühtlasi säilitada ja taastada ajaloolist hoonestust, kohaliku identiteeti ja loodusväärtusi (Rahandusministeerium 2015). Niisama oluline on kaasamiskultuuri teadlik arendamine väikelinnades. See nõuab olulist nihet planeeringute eesmärkide seadmises ehk hea ruumilise tulemuse lahutamatu osana tuleks näha ka kohalike inimeste vajaduste rahuldamist ja pidevat avaliku arutelu. ■

Viidatud allikad

- Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus 2012. Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine.
- Eesti statistika andmebaas 2018. Hõivatud soo ja töөлkäimise viisi järgi.
- Eurobarometer 2014. Special Eurobarometer 422a. Quality of Transport. European Commission Directorate-General for Mobility and Transport.
- Gehl Architects 2011. Public Spaces & Public Life Study: City of Adelaide 2011. Copenhagen: Gehl Architects ApS.
- Lefebvre, H. 1974. Production de l'espace. Paris: Éditions Anthropos.
- Levine, C. 2010. The paradox of public art: democratic space, the avant-garde, and Richard Serra's "Tilted arc". – Orum, A. M., Neal, Z. P. (eds.). Common Ground? Readings and Reflections on Public Space. New York: Routledge, 164–172.
- Parkinson, J. 2012. Democracy and Public Space: The Physical Sites of Democratic Performance. Oxford: Oxford University Press.
- Pere, P.-P. (s. a.). Jalakäijate ja jalgratturite roll linna brändi ning kohaliku ärikeskkonna kujundamisel. Juhtumiuuringud Tallinna peatänava projektile. Future Place Leadership.
- Rahandusministeerium 2015. Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks.
- Sennet, R. 1986. The Fall of The Public Man. London: Faber.
- Soja, E. W. 1989. Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. New York: Verso.
- Taul, G. 2013. Monumentaalmaal kui avalik ruum. <http://gregortaul.ee/articlesinest/monumentaalmaal-kui-avalik-ruum>.
- Tintera, J. 2018. Kuidas kaitsta kahanevat linna? – Eesti Arhitektuuriajakiri MAJA, 92 (talv), 96–105.
- Traks, M. 2019. Indrek Peil. Lokaalne linlane. – Eesti Arhitektuuriajakiri MAJA, 95 (talv), 6–21.
- ÜRO – United Nations 2017. New Urban Agenda. United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III).